

Н. В. Кантемир

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Рецепція романної творчості Мішеля Уельбека в сучасній критиці

Кантемир Н. В. Рецепція романної творчості Мішеля Уельбека в сучасній критиці. Стаття присвячена вивченню питання рецепції творчості сучасного французького письменника Мішеля Уельбека. Матеріал для дослідження становлять літературно-критичні статті, огляди, передмови до творів, рецензії, наукові розвідки й есе зарубіжних і українських літературознавців. Розглянуто як позитивні, так і негативні відгуки про творчість М. Уельбека. Також стаття містить короткі відомості про творчий доробок автора.

Ключові слова: *рецепція, романна творчість, літературознавство, критика, Мішель Уельбек.*

Кантемир Н. В. Рецепция романного творчества Мишеля Уэльбека в современной критике. Статья посвящена изучению вопроса рецепции творчества современного французского писателя Мишеля Уэльбека. Материал для данного исследования составляют литературно-критические статьи, обзоры, предисловия к произведениям, рецензии, научные разведки и эссе зарубежных и украинских литературоведов. Рассмотрены как позитивные, так и негативные отзывы о творчестве М. Уэльбека. Также статья включает в себя краткие сведения о произведениях автора.

Ключевые слова: *рецепция, романное творчество, литературоведение, критика, Мишель Уэльбек.*

Kantemir N. Reception of Michel Houellebecq's novels in contemporary critique. The article is devoted to the analysis of the reception of the literary creativity of modern French author Michel Houellebecq. The paper is based upon such sources as critical and analytical articles, reviews, prefaces for works, notices, scientific studies and essays of foreign and native literary critics. There are represented both the positive and the negative comments about M. Houellebecq's creativity. The article includes also short information about author's works.

Key words: *reception, novel, literary criticism, critique, Michel Houellebecq.*

Творчість сучасного французького письменника Мішеля Уельбека є надзвичайно популярною в усьому світі, зокрема, в Україні, про що свідчать нещодавні переклади українською мовою трьох його романів («Елементарні частинки» (пер. 2005 р.), «Платформа» (пер. 2004 р.), «Можливість острова» (пер. 2007 р.)). У Франції вийшло близько десяти монографій, присвячених творчості М. Уельбека. Такий інтерес дає

підстави для вивчення проблеми рецепції прози цього автора.

Мета нашої статті – подати огляд основних зарубіжних і українських критичних праць і рецензій, присвячених романній творчості Мішеля Уельбека. Незважаючи на популярність письменника, російське літературознавство представлене переважно рецензіями на роман «Елементарні частинки», а в українському літературоз-

навстві творчість сучасного французького автора майже не вивчена.

Мішель Уельбек (народився у 1958 р.) стає відомим одразу після написання у 1994 році першого роману «Розширення поля броне» («*Extension du domaine de la lutte*»), який був перекладений українською мовою в 2007 році і надрукований у журналі «Всесвіт». Після публікації наступного скандального роману «Елементарні частинки» («*Les Particules élémentaires*», 1998) французький письменник отримує світову славу і державну премію «Гран прі» з літератури, хоча і викликає хвилю обурення у французьких літературних колах. Навіть престижний літературний журнал «*Perpendiculaire*», з яким М. Уельбек активно співпрацював, виключає його з числа своїх постійних авторів за аморальність.

Повість «Лансароте» («*Lanzarote*», 2000), що супроводжується альбомом власних фотографій письменника, знову викликає низку дискусій навколо його творчості, оскільки критики називають цей твір порнографічним і в той же час таким, що пропагує практику тоталітарних релігійних сект. Але, власне, «Лансароте» є ескізом для наступного великого роману М. Уельбека «Платформа» («*Plateforme*», 2001), після виходу якого автора звинувачують у розпалюванні міжрелігійної й міжрасової ненависті.

Роман «Можливість острова» («*La Possibilité d'une île*», 2005) отримав престижну літературну премію «Інтеральє». М. Уельбек стає режисером художнього фільму за мотивами своєї книги. Картина була представлена в серпні 2008 року в рамках кінофестивалю в Локарно.

Останній роман «Вороги суспільства» («*Ennemis publics*», 2008) М. Уельбек написав у співавторстві з Б.-А. Леві.

М. Уельбек багато працює в жанрі есе – «Г. В. Лавкрафт: Проти людства, проти прогресу» («*H. P. Lovecraft: Contre le monde, contre la vie*», 1991), «Залишитися живим» («*Rester vivant*», 1991), «Світ як супермаркет» («*Interventions*», 1998, «*Interventions – 2*», 2009).

Світ також побачили поетичні збірки французького автора – «Гонитва за щастям» («*La Poursuite du bonheur*», 1992), «Сенс боротьби» («*Le sens du combat*», 1996), «Відродження» («*Renaissance*», 1999).

У межах сучасного французького дослідницького континууму можна констатувати значні розбіжності при аналізі літературної діяльності М. Уельбека. До вивчення творчості письменника зверталися О. Бардоль [13], М. Л. Клеман [14;15], Д. Демоніон [16], Д. Ногез [17], Ж.-Ф. Патріколя [18].

Так, О. Бардоль [13] твердить, що французький письменник є єдиним, кого можна читати після М. Пруста. А дослідник Ж.-Ф. Патріколя [18], навпаки, викриває М. Уельбека, наголошуючи на тому, що його творчість є не більше, ніж «маркетингова література».

Відомий романіст і есеїст Д. Ногез у книзі «Уельбек як він є» [17] пише біографію М. Уельбека і називає його одним з найвидатніших реалістів, який у той же час закоханий у наукову фантастику. «Він філософ тією ж мірою, як поет і романіст» [17:15].

Цікавою є розвідка німецького дослідника В. Ланге «Елементарні частинки» Уельбека і меніппова сатира» [4], у якій літературознавець прослідковує зв'язок античного цинізму з творчістю М. Уельбека і визначає жанр роману «Елементарні частинки» як меніппову сатиру, прослідковуючи всі притаманні меніппей риси у цьому творі.

Слід зазначити, що до вивчення питання про жанрову специфіку романів письменника зверталася також білоруська дослідниця Т. Мозгова у статті «Жанрова своєрідність романів М. Уельбека «Елементарні частинки» і «Можливість острова»» [6]. Авторка дослідження вписує романи М. Уельбека в контекст антиутопії з рисами утопії: «Тісне переплетення рис утопії й антиутопії, постійні їх взаємопереходи – улюблений прийом Уельбека при описанні сьогоднішньої дійсності і прогнозів майбутнього людини» [6:103].

Також Т. Мозгова у статті «Поетика гіперреалістичного роману Мішеля Уельбека й Фредеріка Бегбедера» [7] розглядає феномен літературного гіперреалізму на матеріалі романів двох сучасних французьких письменників. Спираючись на дослідження Е. Тонне-Лакруа, дослідниця зауважує, що для гіперреалізму є характерною увага до всезагальної дійсності, відмова від психологічності, представлення тіла в його найвідвертіших аспектах, невиразна мова й відмова від естетизму. В контекст цієї стильової течії дослідниця вписує романи М. Уельбека «Елементарні частинки» і «Платформа».

Апелюючи до того факту, що жоден роман за останні три-чотири десятиріччя не викликав такої бурхливої реакції в різних шарах суспільства, Сергій Дубін у статті «Чи дійсно *scripta manent?*» [3] намагається прослідкувати, чи залишився інтерес до постаті М. Уельбека як до письменника і, зокрема, до його роману «Елементарні частинки» через два з половиною роки після опублікування. Дослідник зауважує: «Книги, створені виключно для просування тих чи інших ідей, – а у випадку з «Елементарними час-

тинками» ми маємо справу саме з такою «ангажованою» літературою, – як правило, недовговічні» [3:265]. С. Дубін називає ідеї М. Уельбека надто простими і вже точно не такими, що потребують довготривалого опанування: «Озлоблений письменник-лівак, розкритикувавши сучасне суспільство споживання, пропонує проект ідеального утопічного суспільства, але явно з тоталітарними антидемократичними тенденціями» [3:266].

Однак, на нашу думку, автор статті не розгледів у романі М. Уельбека прихованої іронії, якою переповнений увесь текст, внаслідок чого доходить висновку: «Уельбек убивчо серйозний, однак прийняти серйозно його ідеї – ідеї безвихідні і такі, що не пропонують вирішення – надзвичайно складно. [...] ...побачивши обличчя чергового «моралізатора», перехожі поспішили далі у своїх справах» [3:267]. Автор статті зауважує, що манера письма М. Уельбека позбавлена емоційності і це ідеально підходить для створення портрету нашого меркантильного світу. На питання «Чи вдалось М. Уельбеку створити новий тип письма?» С. Дубін відповідає, що пройшло занадто мало часу і ще зарано говорити про французького автора як про основоположника нової літературної школи, але, на його думку, вже є письменники, яких починають асоціювати з М. Уельбеком (наприклад, Ф. Бегбедер): «Ім'я Уельбека слугує поки що лише зручним ярликом... А ось що стоїть за цим ярликом – уміння компільатора, що спритно грає на модних темах і сюжетах, або ж дар провидця, – покаже, мабуть, час» [3:268].

Критичні відгуки про «Елементарні частинки» представлені в журналі «Дружба народів» статтями поета і видавця Олександра Шаталова [12], прозаїка Володимира Шарова [11] і критика Миколи Александрова [1].

О. Шаталов у статті «Ми живемо щасливо...» [12] розглядає роман М. Уельбека як твір про кризу сорокарічних, що, на думку дослідника, пов'язано з фізіологією, зі спробою чоловіка подивитися на марно прожиті роки. Але незважаючи на популярність, яку отримав французький автор після публікації «Елементарних частинок», його роман, як зазначає О. Шаталов, ніяк не можна зарахувати до видатних або епохальних: «Письменник не може досягти популярності без скандалу, і якщо сам текст «на скандал не тягне», то такий скандал потрібно вигадати, сконструювати» [12:154]. Розглянувши основну сюжетну лінію роману, автор статті зазначає, що головною ідеєю книги є закладені в дитинстві сексуальні комплекси чоловіка і саме те, що М. Уельбек пише про чоловічі комплекси, зна-

ходить відгук у найширшій чоловічій і жіночій аудиторії, адже ми вже звикли читати лише про жіночі проблеми в літературі.

В. Шаров [11] у своїй рецензії на роман «Елементарні частинки», допускаючи, що ситуація у сучасній Франції настільки безнадійна, як про це пише М. Уельбек, висловлює кілька думок на захист лібералізму.

М. Александров [1] у відгуку на цей роман акцентує увагу на тому, що твір М. Уельбека, написаний «з майбутнього», зображує сучасний світ, який потопає у фобіях і комплексах, який вичерпав себе, із жахом дивиться на смерть, що наближається, і зі страхом відвертається від неї: «Уельбек малює перш за все пострелігійний (посткатолицький) світ, світ, який утратив онтологічні основи і зайнятий гонитвою за насолодою, культом чуттєвості» [1:162]. Також критик зауважує, що автор «Елементарних частинок» віртуозно володіє традиційними формами, а саме формами романної оповіді.

Роздуми про протистояння сучасного світу і людини, що присутні в романах М. Уельбека, стають предметом дослідження В. Липневича [5], який також пропонує рецензію на згаданий вище роман у журналі «Новий світ». Дослідник пише, що роман «Елементарні частинки» «написаний із німецькою педантичністю і хоча в руслі первинно французьких ідей – контівський позитивізм, – але розвинених скоріше англійцями. Тобто роман Уельбека – явище наднаціональне, яке стосується долі усього західного світу» [5:190]. В. Липневич називає письменників, які вплинули на світогляд французького автора, на стиль його письма, серед них він називає О. Хакслі, про якого згадується в романі, Г. Гессе, Ф. Достоєвського, О. де Бальзака, М. де Сада. Вцілому «Елементарні частинки» розглядаються як твір про неможливість кохання в сучасному світі: «Сьогодні людина – не атом, пов'язаний певними валентностями з іншими атомами в хімії життя, а всього лише елементарна частинка, продукт розпаду того ж атома, який входив колись у склад молекули. Психологічна, онтологічна і соціально розрізненість залишає його без будь-якої надії на можливе злиття з собі подібними. Брюно і Мішель – два варіанти цієї неможливості» [5:191]. Автор рецензії звертає увагу на те, що М. Уельбек фіксує в сучасному суспільстві той граничний рівень особистої свободи, наступним кроком якої буде загибель. «Світ, у якому неможливе кохання, невпинно котиться до заперечення життя і людини. Те, що саме французьке суспільство і є таким світом, стало для багатьох читачів роману болючим відкриттям» [5:193]. В. Липневич дохо-

дить висновку, що в романі відчувається реальне прагнення розриву з ХХ сторіччям, його імморалізмом, індивідуалізмом, його анархістськими й асоціальними уподобаннями.

Д. Стахов у статті «Платформа Бегбедера» [8] розглядає твори М. Уельбека і Ф. Бегбедера як представників сучасної «advanced» літератури. Говорячи про творчість досліджуваного нами автора, Д. Стахов називає мову Уельбека «дерев'яною, тупою, беземоційною» [8:209], звертає увагу на відсутність метафор, прямолінійність письма. Але головним, на думку автора рецензії, є не мова, не сюжет, а загальний настрій, атмосфера безвиході, порожнечі й безглуздя.

Творчість М. Уельбека стала об'єктом дослідження російського культуролога і журналіста К. Фрумкіна. У статті «Було б здоров'я, або Уельбек відповідає Хайнлайну» [10] він простежує відображення сексуальної революції 1960-х років у науковій фантастиці і порівнює романи американського письменника ХХ століття Р. Хайнлайна, В. Набокова і М. Уельбека. У статті акцентовано увагу на те, що, окрім теми сексу, книги Набокова і Хайнлайна об'єднує підвищений інтерес до здоров'я. Думку про необхідність здоров'я для вільного кохання цілком однозначно проголошує, як зазначає К. Фрумкін, Мішель Уельбек у романах «Елементарні частинки» і «Можливість острова». Порівнюючи останній роман із романом Р. Хайнлайна, дослідник пише: «Власне, Уельбек пише антиутопію, яка критикує створену Хайнлайном утопію. В цьому сенсі ці два імена можуть бути протиставлені одне одному так само, як імена Томаса

Мора і Оруелла або в російській літературі імена Богданова й Замятіна...» [10:210]. М. Уельбек, на думку автора статті, не футуролог, а аналітик теперішнього, а в цьому теперішньому, від якого він відштовхується, простежується комплекс, який можна назвати «розчаруванням у сексі», – в історичному плані це означає рзчарування в результатх сексуальної революції, що почалася в 1960-х роках.

В українському літературознавстві творчість М. Уельбека майже не досліджена. В журналі «Всесвіт» є коротка біографічна довідка, автор якої – перекладач роману «Розширення простору броні» І. Рябчий [9].

У статті, присвяченій М. Уельбеку, що міститься у навчальному посібнику з історії французької літератури 1945–2000 рр. (упорядк. В. Фесенко), подано характеристику творів письменника й біографічну довідку. «Є якась серйозність і навіть благородство слова й думки в його текстах. Отож у такій літературі не знайдеш ні моралі, ні ідеалу. Сучасна людина, зневірившись, демонструє в текстах Уельбека свою банальну сутність, якщо не гірше» [2:292].

Отже, проаналізувавши основні науково-критичні розвідки, що стосуються романної творчості М. Уельбека, можна зробити висновок, що літературна діяльність сучасного французького автора ще не була в Україні предметом спеціального цілісного дослідження, що свідчить на користь актуальності вибору нами теми дисертаційного дослідження і відкриває широкі можливості для подальшого аналізу творчості М. Уельбека.

Література

1. Александров Н. Воспоминания из будущего / Николай Александров // Дружба народов. — 2001. — № 10. — С. 161—162.
2. Алхімія слова живого. Французький роман 1945—2000 рр. : [навч. посіб. для вищ. навч. закл.] / [авт.-упоряд. докт. філол. наук, проф. В. І. Фесенко]. — К. : Промінь, 2005. — С. 285—293.
3. Дубин С. Действительно ли scripta manent? / Сергей Дубин // Иностранная литература. — 2001. — № 5. — С. 264—268.
4. Ланге В. «Элементарные частицы» Уэльбека и мениппова сатира» / Вольфганг Ланге ; [пер. с нем. Е. Драйтовой] // Иностранная литература. — 2005. — № 2. — С. 237—255.
5. Липневич В. Невозможность любви / Валерий Липневич // Новый мир. — 2001. — № 12. — С. 189—193.
6. Мозгова Т. А. Жанровое своеобразие романов М. Уэльбека «Элементарные частицы» и «Возможность острова» / Т. А. Мозгова // Весці БДПУ. Сер. 1. Педагогіка. Психалогія. Філологія. — Мінск, 2008. — № 2. — С. 99—103.
7. Мозгова Т. А. Поэтика гиперреалистического романа Мишеля Уэльбека и Фредерика Бегбедера / Т. А. Мозгова // Веснік БДУ. Наукова-гэарэтычны часопіс Беларускага дзяржаўнага універсітэта. Сер. 4 : Філологія. Журналістыка. Педагогіка. — Мінск, 2008. — № 1. — С. 17—20.
8. Стахов Д. Платформа Бегбедера / Дмитрий Стахов // Дружба народов. — 2003. — № 6. — С. 209—212.
9. Уельбек М. Розширення простору броні / Мішель Уельбек; [пер. з франц. Іван Рябчий] // Всесвіт, 2007. — № 3—4. — С. 105—106.

10. Фрумкин К. Было бы здоровье, или Уэльбек отвечает Хайнлайну / Константин Фрумкин // Звезда. — 2009. — № 5. — С. 206—212.
11. Шаров В. Несколько мыслей в защиту либерализма / Владимир Шаров // Дружба народов. — 2001. — № 10. — С. 159—161.
12. Шаталов А. «Мы живем счастливо...» / Александр Шаталов // Дружба народов. — 2001. — № 10. — С. 153—159.
13. Bardolle O. La littérature à vif: le cas Houellebecq / Olivier Bardolle. — P : L'esprit Des Péninsules. — 96 p.
14. Clément M. L. Michel Houellebecq sous la loupe / Murielle Lucie Clément, Sabine van Wesemael. — Amsterdam ; New York : Editions Rodopi B.V., 2007. — 405 p.
15. Clément M. L. Michel Houellebecq revisité: l'écriture houellebecquienne / Murielle Lucie Clément — P. : L'harmattan, 2007. — 205 p.
16. Demonpion D. Houellebecq non autorisé, Enquête sur un phénomène / Denis Demonpion P. : Maren Sell Editeurs. — 379 p.
17. Noguez D. Houellebecq, en fait / Dominique Noguez. — P.: Fayard, 2003. — 269 p.
18. Patricola J. F. Michel Houellebecq ou La provocation permanente / Jean François Patricola — Paris : Écriture, 2005. — 282 p.

© Н. В. Кантемир, 2010